

УДК 070:504.03

СПЕЦИФІКА ДЕСТРУКТИВНОЇ ФУНКЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕТИКИ ЖУРНАЛУ „THE ECOLOGIST”

Бондаренко Т.О.

Актуальність. Поліморфність глобальної екологічної кризи, що яскраво виявляється в різних сферах суспільного буття, все глибше осмислюється й обговорюється сучасними науковцями в плані її первісного джерела, тенденцій і можливих наслідків. У пошуках коріння сучасної кризи, що стає підґрунтям для створення різноманітних прогностичних парадигм, дослідники розглядають окреслену проблему в кількох ракурсах, з-поміж яких виділяються релігійний, економічний, політичний, науковий і культурний.

Означені проблемні ракурси привертають увагу не лише науковців, а й екологічних журналістів, зокрема радикального альтернативного журналу “The Ecologist”, що з 1970 р. пропонує на своїх сторінках аналіз впливу глобалізаційних процесів на навколишнє середовище і власні шляхи розв’язання проблем. З огляду на те що екологічна криза в часописі тлумачиться не лише як зовнішня щодо людини (криза природного середовища), а і як криза внутрішня (світоглядна), найголовнішим шляхом розв’язання проблем, на думку авторів журналу, стає побудова „нової екологічної етики”. У минулих статтях ми спробували надати загальну характеристику „нової екологічної етики” часопису, зокрема її типології і функції – руйнівної (деструктивної) (спрямованої на з’ясування особливостей (джерел, тенденцій і наслідків) глобальної кризи і знищення старих споживацько-утилітарних відношень людини і природи) і творчої (спрямованої на вироблення нового, екологічного, світогляду). Поглиблюючи тему, детальніше зупинимося на вивченні руйнівної функції, оскільки саме деструкція старої світоглядної парадигми уявляється підґрунтям для створення нового життєвого устрою і світобачення.

Постановка проблеми. Невизначеність і розмаїтість джерел, тенденцій і наслідків екологічної кризи спричинили широкий діапазон наукових оцінок і тлумачень, в кожній з яких виділяється певний домінуючий чинник, що осмислюється як першопричина сучасних екологічних проблем. Більшість науковців виділяють економічні процеси: О. Тоффлер вбачає першопричину в системі ринкових відносин, орієнтованій на отримання прибутків від надлишкової продукції [7], С. Удовик відзначає виробничий аспект економіки [9]. У розвідках В. Гьосле, В. Стьопіна домінує науковий чинник екологічної кризи: наука розглядається як інструмент забезпечення влади людини над соціальними і природними об’єктами [5, с. 5]. У дослідженнях Л. Уайт [8], К. Інеди [3], С. Рокфеллера [6] превалює релігійний аспект: „Екологічні стосунки людини глибоко обумовлені її віруваннями відносно своєї природи і долі, тобто релігією” [8, с. 195].

Релігія являє собою важливий феномен духовного життя людини і суспільства. Оскільки притаманні різним конфесіям системи догматів по-різному орієнтують

людину в її екологічній практиці, у тлумаченні журналістів “The Ecologist” саме релігія стає тим домінуючим чинником, що породжує екологічні проблеми. Орієнтуючись на традиції східних релігійно-філософських систем (даосизм, будизм, джайнізм), що функціонують в екофільному річші, автори часопису піддають християнство критичному аналізу. Зокрема, у статті Е. Голдсмита „Релігія тисячоліття” християнство уявляється як екофобна релігія, що тлумачить природний світ як безумовне зло, яке відчуває і відриває людину від Бога, засуджуючи її на космічну самотність: “Людина знає, що вона залишилася на самоті у величезному універсумі, в якому вона не має функцій та обов’язків і в якому взагалі з’явилася випадково” [12, с. 5]. Публікація Б. Гріфіта „Повернення до центру” продовжує критичний вектор: хоча християнство не стає предметом розгляду, автор, утверджуючи необхідність відродження „античної мудрості, релігійних традицій африканських племен, австралійських аборигенів і американських індіанців”, створює своєрідний світоглядний проект, у якому немає місця християнству і де провідну роль відіграють „племенні релігії” [16, с.9].

Релігійний ракурс екологічної кризи тісно пов’язаний із її науковим аспектом. Журнал “The Ecologist” у цілому відзначає песимістичний погляд на науку як причину екологічного дисбалансу Землі й навіть загрозу її існуванню в цілому. Значної критики зазнає технократичне мислення, поширене, зокрема, в медицині, де людина і тварина розглядаються як об’єкти маніпуляції та експериментування. Наука характеризується в журналі поняттям “релігія Заходу” (Е. Голдміт, С. Х. Наєр), викликаючи асоціації із християнською релігією, до якої тяжіє західний світ. З огляду на те що християнський світогляд з його настановою на підкорення природи постає в часописі домінуючим чинником, що породжує екологічну кризу, наука так само набуває негативного смислового значення, констатуючи тенденції, які відбуваються в суспільстві під впливом технократії. З-поміж них виділимо три найсуттєвіші – „дегуманізацію суспільства”, „секуляризацію природи” і „слабкість сучасних наукових знань”.

Дегуманізація суспільства найяскравіше виявляється в медичній сфері. У статті Е. Кімбрела „Розчленоване тіло”, присвяченій донорству й трансплантації, порушується проблема „комерціалізації тіла”, що знеособлює людину, перетворюючи її на „сукупність частин, що можуть багаторазово використовуватися” [17, с.135]. Вихідним пунктом рефлексії стає поняття смерті: автор критикує позицію, відповідно до якої смерть розуміється не як зупинка серця й дихання, а як припинення роботи мозку: „Століттями смерть розуміли як зупинку дихання і припинення серцебиття. Трансплантація змусила змінити дефініцію смерті, адже для того щоб отримати необхідний орган, лікарі мають узяти його з тіла, в якому відбуваються процеси дихання й кровообігу. Тому Комітет Гарвардської медичної школи рекомендував визначати смерть як остаточну зупинку роботи мозку, а не серця й легень” [17, с.136]. „Комерціалізація тіла” породжує інший аспект дегуманізації – „комерціалізацію генетичної інформації”, якій присвячено статтю Р. МакНеллі „Біопатентування і біорізноманіття”. Обравши за предмет розгляду дослідження генної інформації тубільців, проведені в Американському Департаменті охорони здоров’я, авторка обстоює інтереси мешканців нерозвинених країн: „Геноми тубільців вважаються цінними джерелами генетичного розмаїття. Колекціонуючи зразки крові, тканин і волосся, дослідники збирають генетичний матеріал африканських, азійських і австралійських племен. <...> Країни, що розвиваються, „генетично багаті”, але

„технологічно бідні”, у той час як розвинені країни – навпаки. Біорозмаїття стає перевагою нерозвинених країн, яким вони можуть торгувати на світовому ринку в обмін на технології розвинених індустріальних країн” [19, с.225].

Другою важливою тенденцією, окресленою в журналі “The Ecologist”, стає “секуляризація природи”, тобто перетворення її на піддослідний об’єкт, позбавлений духовної цінності. Згадана проблема стосується передусім біоетичних¹ аспектів науки, зокрема використання тварин для медичних досліджень, і порушується в матеріалі „Зростають протести проти патентів на життя”, де за предмет розгляду обрано кампанії проти біопатентування. Іншим біоетичним аспектом стає ксенотрансплантація (пересадка органів тварин людині). Стаття Ф. Кочлін „Тваринне серце як матеріал” актуалізує кілька векторів проблеми: еколого-етичний (живі істоти не можуть бути матеріалом для дослідження), фізичний (ризик поширення хвороб тварин в організмі людини, імунна система якої значно послаблена внаслідок тривалого лікування) і духовний: “Вважають, що тваринні клітини не здатні проникнути у мозок людини. Але ж чи можливо насправді відділити тіло від мозку? Чи можна взагалі припустити, що людський інтелект, душа та індивідуальність зосереджені лише у мозку? Настав час переосмислити наші погляди щодо відношення між духовним і тілесним у людині, а також ставлення до інших життєвих форм” [18, с.97].

Третю тенденцію узагальнено можна позначити як „слабкість сучасних наукових знань”, що глумачиться в “The Ecologist” як неспроможність подолати “хвороби індустріалізації”, до яких автори відносять передусім онкологічні захворювання. Яскравими зразками матеріалів, окресленої проблематики є статті З. Голдсмита „Рак: хвороба індустріалізації” [15] і „Легалізований геноцид” [14], написані в традиційному для журналу радикальному річищі. Істотною особливістю першої є критика технократичного мислення, що розглядає живі істоти як об’єкти маніпулювання та експериментування, й обстоювання ідеї про альтернативну науку: „Якщо ми маємо справу з цією жахливою хворобою, ми повинні чітко визначити умови, за яких вона не здатна вразити нас. Наші науковці роблять протилежне, витрачаючи мільйони доларів на вивчення процесу мутації, неконтрольованого поділу клітин і спостерігаючи за їхнім ростом на мільйонах приречених тварин” [15, с.99]. Друга стаття присвячена темі „масового радіаційного забруднення”, що перегукується з економічною проблематикою: „Американська індустрія з виробництва добрив зміщує токсичні відходи з нормальними добривами, що успішно застосовуються фермерами в сільському господарстві. Урядовці та їх наукові радники вважають радіоактивні відходи, токсичні хімікати й важкі метали безпечними для споживання” [14, с.3].

Науковий ракурс екологічної кризи актуалізує її *політичний* вектор, що в журналі “The Ecologist” позначений терміном „американізація”. На думку авторів часопису, одним із її найсуттєвіших проявів в екологічній сфері стає ситуація навколо Кіотського протоколу (1997), що встановлює порядок скорочення країнами світу викидів в атмосферу парникових газів. Ігнорування США вимог протоколу стало предметом обговорення на сторінках журналу, особливо у зв’язку з тим що глобальне потепління, яке спричинило необхідність у виробленні подібного документа, до сьогодні

¹ Біоетика – міждисциплінарний напрям, що на початку виникнення в 60–70-х роках ХХ століття ототожнювався з біомедичною етикою, а в сучасній науці розуміється більш широко – як напрям, що включає етичні регулятиви ставлення людини до всього живого [2]

залишається центральною темою видання. Стаття С. Рітолака „Падіння Кіото” [20] відбиває ставлення автора до окресленої ситуації; уже сама назва налаштовує на критичне сприйняття, актуалізуючи мотив поразки; зіткнення економічних і екологічних інтересів представлено на глобальному рівні, тобто на рівні інтересів окремих країн. Основною перешкодою в розв’язанні проблеми глобального потепління С. Рітолак називає небажання країн так званої „Амбрела Груп” (США, Канади, Японії, Австралії, Нової Зеландії) приймати умови Кіотського протоколу: „Деякі держави на чолі із США наполягали, щоб новий протокол умістив серію механізмів, які б забезпечили їм гнучкість у досягненні своїх цілей, в іншому випадку вони не дадуть своєї згоди на ратифікацію. <...> Оскільки кожна тонна вуглекислого газу, що поглинається з атмосфери лісовим і сільським господарствами, дозволяє країні викидати додаткову тону такого газу, США і їх прихильники намагалися розширити поняття „господарська діяльність”. ...Зокрема, Австралія запропонувала вважати лісом усі дерева заввишки більше 25 см” [20, с.58]. Цитований епізод стає показовим прикладом впливу США на глобальні політичні рішення, що мають безпосередній вплив на довкілля. У статті П. Бан`ярда „Окупність або хабар” посилання на Кіотський протокол мотивується темою страхування від наслідків глобального потепління: „Страхові компанії бачать, що збитки від кліматичних катастроф з кожним роком перевищують за темпами зростання інфляції. <...> У 1992 р. тільки внаслідок урагану Ендрю у Флориді страхові втрати становили 16 блн доларів. Сім страхових компаній розорилися, а 44 відреагували зниженням виплат і подорожчанням страхових внесків. <...> Протокол Кіото зобов’язав розвинені країни протягом десяти років знизити викиди вуглекислого газу на 5,2% порівняно з рівнем 1990-х рр., однак його вимоги не виконуються. Найгіршим злочинцем є Франція, що збільшила рівень викидів на 9-20 %. <...> Рівень емісій США до 1997 р. зріс на 1,814 млн. доларів і до 2005 р., імовірно, становитиме більше 2 млн.” [10, с.55]. Автор не зупиняється детально на положеннях документа, однак апелює до негативних наслідків кліматичних змін, що сталися після прийняття протоколу, актуалізує події 1997 р. і викликає потребу у зверненні до джерел проблеми.

Політичні маніпуляції в екологічній сфері, що пов’язуються журналістами “The Ecologist” із діяльністю розвинених країн, безпосередньо корелюють з *економічними* маніпуляціями. Найсуттєвіші з них, на думку авторів часопису, відбуваються у сфері міжнародної торгівлі. У матеріалі Е. Голдсмита „Чи зможе довкілля пережити глобальну економіку?” світова торгівля виступає каталізатором екологічних проблем: „Збільшення кількості транспорту для експорту й імпорту продукції спричиняє руйнування морських берегів і лагун для побудови портів, забруднює повітря парниковими газами і створює аварійні ситуації на нафтових суднах. Усе це призведе до того, що ми змушені будемо повернутися до більш локалізованих і менш руйнівних (для довкілля) торгових систем” [13, с.248]. У статті Е. Голдсмита „Розвиток – це колоніалізм” світова торгівля („ера розвипку”) ототожнюється з „колоніальною ерою”, що „переслідує єдину мету – знайти нові землі, де можна легко добувати корисні копалини й експлуатувати дешеву робочу силу” [11, с.70]. Головними суб’єктами „неоколоніалізму” виступають ТНК (транснаціональні корпорації), зокрема Всесвітній банк, що уявляється автором не лише як джерело руйнування природного середовища, а і як причина злиденності, безробіття і

соціального розшарування: „Традиційні суспільства дезінтегруються під впливом колоніалізму, їхня економіка руйнується і замінюється ринковою економікою” [11, с.72].

За такого контексту економічна проблематика неодмінно актуалізує *культурний* ракурс екологічної кризи. Збереження культурної самобутності, традицій і життєвого устрою в умовах глобалізованого світу оцінюється як найвище досягнення будь-якого народу. Тому прояви культурної дифузії, тобто стихійного неконтрольованого запозичення культурних цінностей і традицій інших народів, усе частіше розглядаються науковцями як негативні тенденції глобалізації, що тягнуть за собою поширення по всьому світу однакових культурних зразків [4]. Не оминають цієї теми і журналісти “The Ecologist”, що прогнозують розвиток „глобальної монокультури”: „Сьогодні західний споживач звалюється на менш індустріалізовані частини світу як лавина. <...> Люди відмовляються від своїх етнічних і расових характеристик... Стандартом для жінок стає лялька Барбі з білим волоссям і блакитними очима. Семирічні дівчата намагаються схуднути, азійські жінки роблять операції, щоб бути схожими на європейців, темноволосі жінки стають білявками, африканці носять кольорові контактні лінзи” [21, с.195]. Як бачимо, головний акцент здійснюється на традиційній опозиції „Схід – Захід”, в якій Захід виступає провокатором вестернізації. Науковці визначають вестернізацію як „експансію єдиної фактично нетрадиційної культури (західної культури) на решту світу, представленого культурами по суті традиційного характеру” [1, с.161]. У статті Д. Вайтлега „Іронія рікши” [22, с.139] розглядається соціально-побутовий вектор вестернізації – проблема заміни немоторизованої транспортної системи Калькутти автотранспортом: „Західні консультанти переконали уряд західної Бенгалії, що ця застаріла система спричиняє затори і має бути усунена з центральної частини міста. <...> Під тиском розвинених країн і власного уряду Калькутта відмовляється від суспільного транспорту й заохочує моторизацію. Уряд заборонив використання велорікш і візків у центральній частині міста, поширюючи злидні серед найбідніших жителів, для яких це було єдиним джерелом прибутку”. Соціально-побутовий дисонанс – між традиційним для Індії і „насадженим” західною культурою способами буття – створює ситуацію поступової культурної експансії і нівелювання самобутнього життєвого устрою країни.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз деструктивної функції „нової екологічної етики” журналу “The Ecologist” засвідчив необхідність розглядати специфіку екологічної кризи в структурі різноманітних сфер суспільного буття. У подальшому дослідженні видається перспективним вивчення творчого вектора функції екологічної етики журналу “The Ecologist”, спрямованого на конструювання оновленого світогляду і життєвого устрою.

Список літератури

1. Азроянц Э. А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политические амбиции.– М.: Издательский дом „Новый век”. 2002.– 416 с.
2. Зеленков А. П., Кузнецова А. Ф. Философия и наука: эволюция форм методологического сознания // Выбранные научные работы БДУ.– Минск, 2001.– С. 407-427.
3. Пинза К. Экологическая проблематика в контексте буддизма // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. Пер. с англ. и франц. / Сост. Л. И. Василенко, В. Е. Ермолаева.– М.: Прогресс, 1990.– С. 289-307.

4. Кравченко А. П. Культурология: Уч. пособие для вузов.– 3-е изд.– М.: Академический проект, 2001.
5. Наука и культура: Круглый стол „Вопросов философии” // Вопросы философии.– 1998.– № 10.
6. Рокфеллер С. Вера и сообщество в экологический век // Гуманитарный экологический журнал.– 2002.– Т. 4., вып. 2.– С. 48-55.
7. Тоффлер О. Третья волна.
8. Уайт Л. Исторические корни нашего экологического кризиса // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности: Пер. с англ. и франц. / Сост. Л. П. Василенко, В. Е. Ермолаева.– М.: Прогресс, 1990.– С. 289-307.
9. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы.– М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2002.– 462 с.
10. Bunyard P. Payout or payoff // The Ecologist.– 2000.– Vol. 30, № 9.– P. 54-55.
11. Goldsmith E. Development as Colonialism // The Ecologist.– 1997.– Vol. 27, № 2.– P. 69-72.
12. Goldsmith E. Religion at the Millennium // The Ecologist.– 2000.– Vol. 30, № 1.– P. 4-8.
13. Goldsmith E. Can the environment survive the global economy // The Ecologist.– 1997.– Vol. 27, № 6.– P. 243-248.
14. Goldsmith Z. Legalized random genocide // The Ecologist.– 1998.– Vol. 28, № 1.– P. 3-5.
15. Goldsmith Z. Cancer: a disease of industrialization // The Ecologist.– 1998.– Vol. 28, № 2.– P. 94-99.
16. Grifit B. Return to the Centre // The Ecologist.– 2000.– Vol. 30, № 1.– P. 9-11.
17. Kimbrell A. The Body Enclosed // The Ecologist.– 1995.– Vol. 25, № 4.– P. 134-141.
18. Koechlin F. The Animal heart of the Matter // The Ecologist.– 1996.– Vol. 26, № 3.– P. 93-97.
19. McNally R. Biopatenting and Biodiversity // The Ecologist.– 1996.– Vol. 26, № 5.– P. 225.
20. Retolack S. Sinking Kyoto // The Ecologist.– 2000.– Vol. 30, № 8.– P. 58-59.
21. Norberg-Hedge H. The March of the monoculture // The Ecologist.– 1999.– Vol. 29, № 2.– P. 194-197.
22. Whitelegg J. The Rickshaw Irony // The Ecologist.– 1998.– Vol. 28, № 3.– P. 139.

Поступила до редакції 13.08.2006 р.